

Karolina Pawlak¹

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Stan przemysłu spożywczego w Polsce na tle pozostałych krajów UE i USA²

The State of Food Industry in Poland against the Rest of the European Union Countries and the US

Synopsis. Celem artykułu była ocena stanu przemysłu spożywczego w Polsce na tle pozostałych krajów UE i USA w oparciu o porównanie stopnia koncentracji przedsiębiorstw, poziomu wydajności pracy oraz wybranych cech strukturalnych tego przemysłu. W badaniach wykorzystano dane Urzędu Statystycznego Unii Europejskiej (Eurostat) oraz agencji statystycznej Departamentu Handlu Stanów Zjednoczonych (US Census Bureau). Na podstawie przeprowadzonych analiz można stwierdzić, że w latach 2007-2014 tempo rozwoju polskiego przemysłu spożywczego mierzone wzrostem wartości obrotów i wartości dodanej w sektorze przetwórstwa żywności było znacznie szybsze niż w pozostałych krajach UE i USA. Postępująca koncentracja przemysłu spożywczego sprzyjała wzrostowi wydajności pracy, stwarzając szansę na poprawę jego międzynarodowej pozycji konkurencyjnej. Struktura branżowa przemysłu spożywczego w Polsce, rozpatrywana przez pryzmat wartości obrotów, wartości dodanej i zatrudnienia, zasadniczo nie odbiegała od występującej w pozostałych państwach UE i USA, a więc największych producentów i eksporterów żywności na świecie.

Słowa kluczowe: przemysł spożywczy, koncentracja działalności, wydajność pracy, struktura przemysłu spożywczego, Polska, kraje UE, USA

Abstract. The aim of the paper was to assess the state of Polish food industry against the rest of the EU countries and the US based on the comparison of the degree of concentration of activities, labour productivity and selected structural features of this industry. The research is based on the data from the Statistical Office of the European Union (Eurostat) and the US Census Bureau which is part of the U.S. Department of Commerce. It was proved that in 2007-2014 the rate of growth of Polish food industry measured by an increase in turnover and value added in food processing sector was much higher than in the rest of the EU countries and the US. The progressive concentration of the food industry has led to the growth of labour productivity, giving a chance to improve its international competitive position. The branch structure of the food industry in Poland, viewed through the value of turnover, value added and employment, generally did not differ from the occurring in other EU countries and the US, being the largest producers and exporters of food in the world.

Key words: food industry, concentration of activities, labour productivity, structure of food industry, Poland, the European Union countries, the US

¹ dr hab., Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej w Agrobiznesie, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań, e-mail: pawlak@up.poznan.pl

² Artykuł współfinansowany przez Narodowe Centrum Nauki ze środków na naukę w ramach projektu badawczego z zakresu badań podstawowych OPUS nr 2015/17/B/HS4/00262, pt. Polski sektor rolno-żywnościowy w warunkach implementacji Umowy o Transatlantyckim Partnerstwie Handlowym i Inwestycyjnym (TTIP).

Wprowadzenie

Przemysł spożywczy jest drugim – obok rolnictwa – agregatem gospodarki żywnościowej oraz ważnym sektorem całej gospodarki narodowej, który pełni istotną rolę w tworzeniu produktu krajowego brutto, kształtowaniu rynku pracy, w wymianie międzynarodowej oraz zaspokajaniu popytu krajowego (Beba i Począta, 2104; Kraciuk, 2008; Począta i Beba, 2014). Jest to obszar, którego przedmiotem pracy są produkty rolnictwa przetwarzane na różnego rodzaju dobra żywnościowe. Wpływ na stan wyżywienia ludności³ sprawia, że przetwórstwo żywności i napojów jest strategiczną branżą każdej gospodarki (Vaněk, Mezera i Mejstříková, 2007). Przemysł spożywczy w Polsce należy do najszybciej rozwijających się części gospodarki żywnościowej, a tempo jego rozwoju zależy przede wszystkim od tempa wzrostu gospodarczego kraju⁴ (Urban, 2010). Jednocześnie w ciągu minionych 30 lat polski przemysł spożywczy przeszedł znaczące przeobrażenia, stając się ważnym stymulatorem wzrostu gospodarczego i eksportu. Według danych IERiGŻ-PIB, średnio 1/4 produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego jest przeznaczana na eksport, co – zwłaszcza w warunkach ograniczonego wzrostu popytu krajowego – stanowi ważny kanał zbytu wytwarzanych dóbr⁵ (Pawlak, 2014). Produkty przemysłu spożywczego dominują też w strukturze eksportu artykułów rolno-spożywczych z Polski. W 2015 roku generowały one około 80% wartości eksportu ogółem, z czego produkty niskoprotworzone miały 56-procentowy, a wysokoprotworzone 25-procentowy udział w łącznej wartości eksportu rolno-spożywczego z Polski (Analiza wybranych zagadnień..., 2016). Czynnikiem istotnie przyspieszającym rozwój przemysłu spożywczego w Polsce było przystąpienie do UE. Dotacje i subsydia umożliwiające dostosowanie zakładów przetwórstwa spożywczego do standardów obowiązujących w UE, postęp technologiczny i organizacyjny sektora oraz włączenie Polski w obszar unii celnej przyczyniły się do blisko 4,5-krotnego wzrostu eksportu produktów rolno-spożywczych⁶ oraz umocnienia pozycji konkurencyjnej polskiego przemysłu spożywczego na rynku regionalnym i międzynarodowym. Dowiodły tego wyniki badań przeprowadzonych m.in. przez: Bebę i Początę (2014), Bułkowską, Tereszczuk i Mrocza (2015), Carraresi i Banterle (2015), Drożdż, Mrocza i Tereszczuk (2015), Pawlak (2013), Początę i Bebę (2014) oraz Urbana (2010).

O ile pozycja polskiego przemysłu spożywczego w UE była często podejmowanym tematem badań i jest dobrze rozpoznana, w kontekście trwających negocjacji Transatlantyckiego Partnerstwa Handlowo-Inwestycyjnego (The Transatlantic Trade and Investment Partnership – TTIP) pojawiają się pytania o zdolność polskiego sektora przetwórstwa żywności do sprostania konkurencji ze strony przedsiębiorstw amerykańskich, które po ewentualnym zawarciu TTIP zyskałyby znaczne ułatwienia

³ W krajach wysoko- i średnio rozwiniętych chodzi nie tyle o poprawę wyżywienia mierzoną wartością odżywcza spożywanej żywności, ale o zmianę struktury wyżywienia oraz zwiększenie obudowy żywności różnego rodzaju usługami, jak również udziału rynku w pokryciu potrzeb żywnościowych (Urban, 2010).

⁴ Ponadto, na rozwój i strukturę branż przemysłu spożywczego oddziałują wielkość i ukierunkowanie produkcji rolniczej, wynikające z warunków naturalnych i klimatycznych, struktury gospodarstw rolnych i opłacalności produkcji (Drożdż, Mrocza i Tereszczuk, 2015).

⁵ Takie branże, jak przemysł rybny, tytoniowy, przetwórstwo kawy i herbaty oraz galanteria cukiernicza odznaczają się silną orientacją eksportową i sprzedają na rynkach zagranicznych ponad 50% produkcji (Seremak-Bulge i Łopaciuk, 2011).

⁶ W 2015 roku wartość eksportu produktów rolno-spożywczych z Polski wyniosła 23,6 mld euro, a dodatnie saldo obrotów przekroczyło 7,7 mld euro (Analiza wybranych zagadnień..., 2016).

dostępu do rynków krajów UE, w tym bezpośrednio do rynku polskiego. Stąd, celem artykułu jest ocena stanu przemysłu spożywczego w Polsce na tle pozostałych krajów UE i USA w oparciu o porównanie stopnia koncentracji przedsiębiorstw, poziomu wydajności pracy oraz wybranych cech strukturalnych tego przemysłu.

Dane i metody

W badaniach wykorzystano dane Urzędu Statystycznego Unii Europejskiej (Eurostat) oraz agencji statystycznej Departamentu Handlu Stanów Zjednoczonych (US Census Bureau). Zastosowano metodę analizy opisowej wspartą tabelaryczną prezentacją danych, metodę analogii i porównań oraz metodę wnioskowania dedukcyjnego. Posłużono się także wybranymi miarami statystyki opisowej, w tym wskaźnikami struktury i dynamiki.

Stopień koncentracji przedsiębiorstw przemysłu spożywczego wyznaczono za pomocą takich mierników, jak: wartość obrotów jednej firmy, liczba zatrudnionych w jednym przedsiębiorstwie oraz wartość dodana generowana przez jeden podmiot. Wydajność pracy w przedsiębiorstwach przetwórstwa żywności zmierzono zarówno wartością obrotów, jak i wartością dodaną w cenach czynników produkcji przypadającą na jednego zatrudnionego. Zakres czasowy badań został zdeterminowany dostępnością kompletnych i porównywalnych w skali międzynarodowej danych i obejmował lata 2007-2014. Analizę struktur przemysłu spożywczego przeprowadzono na podstawie ostatnich dostępnych danych za 2013 lub 2014 rok. Przedstawiono strukturę podmiotową przemysłu spożywczego oraz strukturę obrotów, wartości dodanej i zatrudnienia według branż. Analizy porównawczej stanu przemysłu spożywczego w Polsce dokonano w odniesieniu do USA oraz państw UE w podziale na UE-15 i UE-12 (kraje, które przystąpiły do UE w 2004 i 2007 roku, włączając Polskę). Z uwagi na brak wyczerpujących i w pełni porównywalnych danych, z badań wyeliminowano Chorwację. Zgodnie ze statystyczną klasyfikacją działalności gospodarczej w UE (NACE) i USA (NAICS), przemysł spożywczy jest rozumiany jako produkcja artykułów spożywczych, z wyłączeniem napojów i wyrobów tytoniowych (dział NACE C10 i NAICS 311).

Koncentracja działalności i wydajność pracy w przedsiębiorstwach przemysłu spożywczego

Spośród 260,7 tys. przedsiębiorstw przemysłu spożywczego funkcjonujących w 2014 roku na terenie UE, 12,6 tys., czyli niespełna 5% prowadziło działalność w Polsce (tab. 1). Podobnie jak w starych krajach członkowskich UE i wbrew tendencji obserwowanej w państwach UE-12, w latach 2007-2014 liczba podmiotów trudniących się produkcją żywności w Polsce zmniejszała się, przy jednoczesnym, nadproporcjonalnym wzroście wartości realizowanych obrotów. W ciągu siedmiu badanych lat liczba przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w Polsce obniżyła się o ponad 20%, a wartość generowanych obrotów wzrosła o niemal 35%, osiągając w 2014 roku 48,1 mld euro. W tym samym czasie w krajach UE-15 działalności w sektorze przetwórstwa żywności zaniechało około 8% podmiotów, ale spadkowi ich liczby towarzyszyło ponad 17-procentowe zwiększenie wartości obrotów. Można zauważyć, że obroty rejestrowane w 2014 roku przez firmy przemysłu spożywczego w Polsce stanowiły około 5% łącznej wartości obrotów tego

sektora w państwach UE-27 i ponad 50% obrotów osiąganych przez przedsiębiorstwa przetwórstwa żywności w UE-12. Dynamiczny wzrost wartości obrotów w polskim przemyśle spożywczym w dużej mierze wynikał ze wzrostu eksportu artykułów rolnospożywczych i świadczył o ich konkurencyjności na rynkach krajów UE, które są głównymi rynkami zbytu dla wytwarzanych w Polsce produktów⁷.

Tabela 1. Wybrane mierniki koncentracji przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w Polsce, pozostałych krajach UE i USA w latach 2007 i 2014^a

Table 1. Selected measures of concentration of the food industry enterprises in Poland, the rest of the EU countries and the US in 2007 and 2014^a

Wyszczególnienie	Lata	Polska	UE-15	UE-12	UE-27	USA
Liczba firm	2007	16 050	233 349	43 261	276 610	25 796
	2014	12 583	214 874	45 819	260 693	25 267
	2007=100	78,4	92,1	105,9	94,2	97,9
Liczba zatrudnionych (tys. osób)	2007	406,3	2 966,5	1 033,5	4 000,0	1 464,9
	2014	388,4	3 057,0	954,6	4 011,6	1 374,3
	2007=100	95,6	103,1	92,4	100,3	93,8
Obroty (mln euro)	2007	35 776,2	717 878,5	76 659,5	794 538,0	411 401,0
	2014	48 123,7	841 168,1	95 049,5	936 217,6	572 405,1
	2007=100	134,5	117,2	124,0	117,8	139,1
Wartość dodana (mln euro)	2007	6 681,9	148 816,1	14 035,7	162 851,8	175 775,9
	2014	8 025,9	156 442,6	15 792,6	172 235,2	206 967,9
	2007=100	120,1	105,1	112,5	105,8	117,7
Obroty 1 firmy (mln euro)	2007	2,2	3,1	1,8	2,9	15,9
	2014	3,8	3,9	2,1	3,6	22,7
	2007=100	171,6	127,2	117,1	125,0	142,0
Liczba zatrudnionych w 1 firmie (osoby)	2007	25	13	24	14	57
	2014	31	14	21	15	54
	2007=100	121,9	111,9	87,2	106,4	95,8
Wartość dodana na 1 firmę (mln euro)	2007	0,4	0,6	0,3	0,6	6,8
	2014	0,6	0,7	0,3	0,7	8,2
	2007=100	153,2	114,2	106,2	112,2	120,2

a – wartość dodana w UE i liczba firm w USA – dane za 2013 rok

Źródło: (EUROSTAT. Annual detailed enterprise statistics – industry and construction 2016; EUROSTAT. Bilateral exchange rates 2016; US Census Bureau. Annual Survey of Manufactures 2016), obliczenia własne.

W badanym okresie w państwach UE zwiększyła się również wartość dodana wytwarzana w przemyśle spożywczym. Jej największy, ponad 20-procentowy wzrost odnotowano w Polsce. W 2013 roku w jednostkach sektora przetwórstwa żywności funkcjonujących w Polsce uzyskano wartość dodaną rzędu 8,0 mld euro, co odpowiadało około 4% wartości dodanej ogółem w krajach UE-27 i 48% wartości dodanej realizowanej

⁷ W 2015 roku do krajów UE wyeksportowano produkty rolno-spożywcze o wartości 19,3 mld euro, co stanowiło 82% wartości eksportu z Polski ogółem (Analiza wybranych zagadnień..., 2016).

przez firmy przemysłu spożywczego w państwach UE z regionu Europy Środkowej i Wschodniej. Należy zaznaczyć, że poprawę wyników produkcyjno-ekonomicznych w podmiotach zaangażowanych w produkcję żywności uzyskano w warunkach spadku zatrudnienia (z ponad 406 tys. w 2007 roku do 388 tys. osób w 2014 roku). Podobne przeobrażenia miały miejsce w przemyśle spożywczym w USA, gdzie przy względnie ustabilizowanej liczbie przedsiębiorstw (25,3 tys. w 2013 roku) i malejącej liczbie zatrudnionych (o 90,5 tys. osób, czyli nieco ponad 6% w latach 2007-2014) odnotowano prawie 40-procentowy wzrost wartości obrotów i blisko 18-procentowy wzrost wartości dodanej, do poziomu odpowiednio 572,4 mld euro i 207,0 mld euro w 2014 roku.

Zachodzące zmiany liczby podmiotów, zatrudnienia oraz wartości obrotów i wartości dodanej świadczą o postępującej koncentracji sektora przetwórstwa żywności zarówno w krajach UE, jak i USA. W latach 2007-2014 obroty jednej firmy przemysłu spożywczego w Polsce zwiększyły się o ponad 70%, a uzyskiwana przez nią wartość dodana o 53%, kształtując ostatecznie na poziomie odpowiednio 3,8 mln euro oraz 0,6 mln euro i zasadniczo nie odbiegając od wyników działalności podmiotów przetwórstwa żywności w państwach UE-15 i UE-27, a o około 85% przewyższając efekty gospodarowania przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w krajach UE-12 (tab. 1). Co jednak istotne, porównywalną z osiąganą w UE-27 i UE-15 wartością obrotów i wartością dodaną firmy trudniące się produkcją żywności w Polsce osiągały przy przeciętnie 2-krotnie większej liczbie pracujących (31 osób w przeliczeniu na jedno przedsiębiorstwo w Polsce wobec 14-15 w UE-27 i UE-15), co wskazuje na około 2-krotnie niższą niż w pozostałych państwach UE wydajność pracy. Większym stopniem koncentracji działalności niż w Polsce i pozostałych krajach UE odznaczały się podmioty przemysłu spożywczego w USA. Przeciętna amerykańska firma sektora przetwórstwa żywności, zatrudniając o około 76% więcej pracowników niż w Polsce, uzyskiwała w 2014 roku niemal 6-krotnie wyższą wartość obrotów (22,7 mln euro) i 13-krotnie wyższą wartość dodaną (8,2 mln euro). Wynikało to z odpowiednio ponad 3-krotnie i 7-krotnie wyższej niż w Polsce wydajności pracy mierzonej wartością obrotów i wartością dodaną (tab. 2).

Tabela 2. Wydajność pracy w przedsiębiorstwach przemysłu spożywczego w Polsce, pozostałych krajach UE i USA w latach 2007 i 2014 (tys. euro)

Table 2. Labour productivity in the food industry enterprises in Poland, the rest of the EU countries and the US in 2007 and 2014 (thous. euro)

Kraje	Obroty na 1 zatrudnionego			Wartość dodana na 1 zatrudnionego		
	2007	2014	2007=100	2007	2014	2007=100
Polska	88,1	123,9	140,7	16,4	20,7	125,6
UE-15	242,0	275,2	113,7	50,2	51,2	102,0
UE-12	74,2	99,6	134,2	13,6	16,5	121,8
UE-27	198,6	233,4	117,5	40,7	42,9	105,5
USA	280,8	416,5	148,3	120,0	150,6	125,5

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z tabeli 1.

Zasoby pracy są jednym z istotniejszych czynników, których wielkość, a przede wszystkim efektywność wykorzystania decyduje o poziomie wytworzonego produktu krajowego (Mrówczyńska-Kamińska, 2012). Wynika to przede wszystkim z istoty gospodarowania i wzrostu gospodarczego, których sens sprowadza się do wytwarzania na

jednego pracującego coraz większej ilości dóbr i dochodu, co jest możliwe tylko przy wzroście wydajności pracy (Poczta, 2003). W latach 2007-2014 wydajność pracy mierzona wartością obrotów przypadającą na jednego zatrudnionego w przemyśle spożywczym w Polsce zwiększyła się o ponad 40%, przyjmując wartość bliską 124,0 tys. euro w porównaniu z 233,4 tys. euro w przeliczeniu na jednego pracującego w jednostkach przetwórstwa żywności w UE-27 oraz 275,2 tys. euro w UE-15 i 416,5 tys. euro w USA (tab. 2). W jeszcze większym stopniu dystans wobec USA, państw UE-15 i UE-27 ujawniał się w przypadku pomiaru wydajności pracy wartością dodaną. W 2013 roku wartość dodana wytwarzana przez jednego zatrudnionego w przemyśle spożywczym w Polsce wynosiła 20,7 tys. euro i była odpowiednio o prawie 52%, 60% i 14 razy niższa niż w UE-27, UE-15 i USA. Co jednak istotne, szybsze niż w krajach UE i nieco tylko ustępujące amerykańskiemu tempo wzrostu wydajności pracy w Polsce sprawiło, że w latach 2007-2014 dysproporcja występująca w tym zakresie względem państw UE-27 i UE-15 zmniejszyła się, a względem USA znacząco nie pogłębiła. Postęp notowany w zakresie produktywności pracy w przedsiębiorstwach sektora przetwórstwa żywności w Polsce nastąpił głównie w wyniku procesu substytucji pracy przez kapitał, czyli był spowodowany wzrostem technicznego uzbrojenia pracy (Juchniewicz i Łukiewska, 2012). Poprawa relacji między zasobami pracy i majątku była wynikiem wysokiego poziomu inwestowania w polskim przemyśle spożywczym, dokonującego się przy dużym udziale kapitału zagranicznego. W 2013 roku wartość nakładów inwestycyjnych na pozyskanie środków trwałych przypadająca na jednego zatrudnionego w firmach z ponad 50-procentowym udziałem kapitału zagranicznego wynosiła w Polsce 9,4 tys. euro i była o blisko 80% wyższa niż średnio w całym sektorze przetwórstwa żywności (EUROSTAT. Foreign controlled EU enterprises – inward FATS, 2016), ale ożywienie inwestycyjne obserwowano już w przeddzień przystąpienia Polski do UE i w pierwszych latach po akcesji. W efekcie możliwe było szybkie i dobre dostosowanie zakładów przetwórczych do unijnych standardów sanitarnych, weterynaryjnych i ochrony środowiska, poprawa stanu technicznego i technologicznego przetwórstwa żywności, skutkująca wzrostem konkurencyjności sektora i kwalifikująca polski przemysł spożywczy do grupy najbardziej nowoczesnych w poszerzonej UE oraz poprawa efektywności wykorzystania głównych czynników przetwórstwa żywności, tj. pracy, energii i wody (Chechelski i Judzińska, 2011; Urban, 2010).

Wybrane cechy strukturalne przemysłu spożywczego

Przemysł spożywczy na tle pozostałych dziedzin przemysłu charakteryzuje się znacznym rozproszeniem i relatywnie małym poziomem koncentracji, wynikającym przede wszystkim z niższego poziomu technicznego tego sektora i specyfiki przedmiotu pracy, określanej przez zmienność przetwarzanych produktów rolnictwa. Czynniki te determinują relatywnie wysoką pracochłonność i stosunkowo niską kapitałochłonność produkcji żywności. Do innych ważnych cech przemysłu spożywczego należy zaliczyć: silne powiązanie z rynkami lokalnymi, bogactwo asortymentowe i względnie krótkie serie produkcji. Wszystko to sprzyja prowadzeniu działalności w tym sektorze przez mikro, małe i średnie firmy (Chechelski i Judzińska, 2011; Mroczek, red., 2012). W 2013 roku niemal 65% wszystkich przedsiębiorstw prowadzących działalność produkcyjną w sektorze

przetwórstwa żywności w Polsce stanowiły mikrofirmy (zatrudniające do 9 pracowników), 24% firmy małe (10-49 pracowników), a 9% średnie (50-249 pracowników; tab. 3).

Tabela 3. Struktura podmiotowa przemysłu spożywczego w Polsce, pozostałych krajach UE i USA w 2013 r. (%)
 Table 3. Structure of the food industry in Poland, the rest of the EU countries and the US by employment size class in 2013 (%)

Wyszczególnienie	Przedsiębiorstwa					Zatrudnienie				
	Polska	UE-15	UE-12	UE-27	USA	Polska	UE-15	UE-12	UE-27	USA
Mikrofirmy (0-9 pracowników)	64,8	80,9	71,2	79,2	48,7	8,5	17,7	9,8	15,9	3,0
Małe firmy (10-49 pracowników ^a)	24,2	15,2	20,8	16,2	29,4	17,4	21,7	21,4	21,6	13,9
Średnie firmy (50-249 pracowników ^b)	8,9	3,1	6,6	3,7	7,9	30,9	24,1	33,3	26,3	15,8
Duże firmy (powyżej 250 pracowników ^c)	2,2	0,8	1,3	0,9	14,0	43,2	36,5	35,5	36,2	67,3

a – w USA 10-99 pracowników; b – w USA 100-499 pracowników; c – w USA powyżej 500 pracowników

Źródło: (EUROSTAT. Annual enterprise statistics by size class – industry and construction 2016; US Census Bureau. Annual Survey of Manufactures 2016), obliczenia własne.

Mimo, że w strukturze podmiotów przeważały mikro i małe przedsiębiorstwa (łącznie prawie 90% wszystkich), zatrudnionych w nich było niewiele ponad 25% ogółu pracujących w jednostkach przetwórstwa żywności. Uwzględniając w tym rachunku przedsiębiorstwa średnie, można zauważyć, że w 98% firm przemysłu spożywczego zatrudnienie znajdowało niespełna 57% pracujących w tym sektorze. Z drugiej strony, w firmach dużych, stanowiących zaledwie około 2% wszystkich prowadzących działalność w zakresie produkcji żywności w Polsce, zatrudnionych było blisko 45% łącznej liczby pracujących w podmiotach przetwórstwa żywności. W związku z powyższym można stwierdzić, że w przedsiębiorstwach przemysłu spożywczego w Polsce występuje polaryzacja struktury zatrudnienia, z jednej strony przejawiająca się koncentracją dużej liczby zatrudnionych w stosunkowo nielicznej grupie podmiotów największych, a z drugiej rozproszeniem niewielkich zasobów pracy w znaczącej liczbie podmiotów małych. Zbliżoną do polskiej podmiotową strukturą firm sektora przetwórstwa żywności charakteryzowały się państwa UE-12. W starych krajach członkowskich UE, w strukturze przedsiębiorstw przemysłu spożywczego było więcej niż w Polsce mikroprzedsiębiorstw, a mniej firm z pozostałych klas wielkości, przy czym w podmiotach zatrudniających do 250 osób skupione były większe zasoby pracy. Większa koncentracja zatrudnienia dotyczy zwłaszcza mikro i małych firm, które tworząc zbiorowość 96% ogółu jednostek trudniących się produkcją żywności w UE-15, zatrudniały prawie 40% pracujących w tym sektorze, tj. o 13,5 punktu procentowego więcej niż w tej klasie wielkości przedsiębiorstw w Polsce. Inaczej przedstawiała się struktura podmiotów i zatrudnienia w przemyśle spożywczym USA. Firm zatrudniających do 9 osób było tam niespełna 49%, a pracowało w nich 3% wszystkich zatrudnionych przy produkcji żywności. Porównywalny do

przemysle spożywczym będą nadal kontynuowane, co jest konieczne, szczególnie w warunkach silnej konkurencji zewnętrznej rosnącej wraz ze zmniejszeniem poziomu ochrony rynku wewnętrznego i narażeniem na większą presję konkurencyjną ze strony podmiotów działających na większą skalę i bardziej wyspecjalizowanych.

Podobieństwo struktur wytwórczych w sektorze przetwórstwa żywności w Polsce, pozostałych krajach UE i USA można dostrzec analizując strukturę wartości obrotów, wartości dodanej i zatrudnienia w przemyśle spożywczym według branż. W 2014 roku w strukturze obrotów podmiotów zaangażowanych w produkcję żywności największy udział, około 30-procentowy w Polsce, UE-12 i USA oraz około 23-procentowy w państwach UE-15, miała branża mięsna (tab. 4). We wszystkich analizowanych krajach 15-16% całości obrotów przemysłu spożywczego generowała branża mleczarska, a nieco mniejszy był udział w strukturze obrotów branży piekarskiej (9-12%) i owocowo-warzywnej (7-9%). Większe niż w Polsce było natomiast znaczenie w strukturze obrotów amerykańskiej branży olejarsko-tuszczowej (8% w USA względem 3% w Polsce).

W państwach UE-12, w tym w Polsce, oraz w USA w branży mięsnej wytwarzano też największą część wartości dodanej ogółem kreowanej w sektorze przetwórstwa żywności. W Polsce i w USA, w branży mięsnej tworzono około 1/5 łącznej wartości dodanej przemysłu spożywczego, a była ona rezultatem pracy około 1/3 ogółu zatrudnionych w jednostkach przetwórstwa żywności (tab. 5 i 6).

Tabela 5. Struktura wartości dodanej w przemyśle spożywczym w Polsce, pozostałych krajach UE i USA według branż w 2013 roku^a

Table 5. Structure of value added in the food industry in Poland, the rest of the EU countries and the US by branch in 2013^a

Kraje	Ogółem	W tym branża					
		Mięsna	Mleczarska	Owocowo-warzywna	Olejarsko-tuszczowa	Piekarska	Cukiernicza
mln euro							
Polska	8 025,9	1 821,1	915,9	750,0	234,0	1 317,7	657,6
UE-15	156 442,6	26 873,2	17 557,9	11 943,8	3 769,0	36 901,7	10 635,6
UE-12	15 792,6	3 454,3	1 887,5	1 226,2	433,6	3 098,0	920,6
UE-27	172 235,2	30 327,5	19 445,4	13 170,0	4 202,6	39 999,7	11 556,2
USA	206 967,9	46 233,9	23 250,7	24 295,1	9 215,8	29 237,9	11 533,9
%							
Polska	100,0	22,7	11,4	9,3	2,9	16,4	8,2
UE-15	100,0	17,2	11,2	7,6	2,4	23,6	6,8
UE-12	100,0	21,9	12,0	7,8	2,7	19,6	5,8
UE-27	100,0	17,6	11,3	7,6	2,4	23,2	6,7
USA	100,0	22,3	11,2	11,7	4,5	14,1	5,6

a – w USA w 2014 roku

Źródło: (EUROSTAT. Annual detailed enterprise statistics – industry and construction 2016; EUROSTAT. Bilateral exchange rates 2016; US Census Bureau. Annual Survey of Manufactures 2016), obliczenia własne.

Tabela 6. Struktura zatrudnienia w przemyśle spożywczym w Polsce, pozostałych krajach UE i USA według branż w 2014 roku

Table 6. Structure of employment in the food industry in Poland, the rest of the EU countries and the US by branch in 2014

Kraje	Ogółem	W tym branża					
		Mięsna	Mleczarska	Owocowo-warzywna	Olejarsko-tłuszczowa	Piekarska	Cukiernicza
	mln euro						
Polska	388,4	119,6	38,6	32,2	5,5	103,6	19,7
UE-15	3 057,0	654,5	255,0	200,2	47,4	1 156,4	148,0
UE-12	954,6	257,3	95,9	62,2	14,2	309,3	35,6
UE-27	4 011,6	911,8	350,9	262,4	61,6	1 465,7	183,6
USA	1 374,3	476,9	132,2	162,6	22,7	238,6	68,4
	%						
Polska	100,0	30,8	9,9	8,3	1,4	26,7	5,1
UE-15	100,0	21,4	8,3	6,5	1,6	37,8	4,8
UE-12	100,0	27,0	10,0	6,5	1,5	32,4	3,7
UE-27	100,0	22,7	8,7	6,5	1,5	36,5	4,6
USA	100,0	34,7	9,6	11,8	1,7	17,4	5,0

Źródło: (EUROSTAT. Annual detailed enterprise statistics – industry and construction 2016; US Census Bureau. Annual Survey of Manufactures 2016), obliczenia własne.

Na drugim miejscu w strukturze wartości dodanej i zatrudnienia we wszystkich badanych państwach znajdowała się branża piekarska, a na kolejnych mleczarska, owocowo-warzywna i cukiernicza. W pierwszej z wymienionych, w Polsce i w USA wytwarzano średnio około 15% wartości dodanej przemysłu spożywczego, przy udziale w zatrudnieniu na poziomie 27% w Polsce i 17% w USA. W pozostałych krajach UE, w tej branży pracowała około 1/3 zatrudnionych przy produkcji żywności, przyczyniając się do powstania prawie 1/4 wartości dodanej sektora. W jednostkach przetwórstwa mleka w analizowanych krajach pracowało około 10% wszystkich zatrudnionych w przemyśle spożywczym w tych państwach, w zakładach przetwórstwa owocowo-warzywnego 7-12%, a w zakładach cukierniczych 5%, wytwarzając odpowiednio proporcjonalne części wartości dodanej. Zarówno w krajach UE, jak i w USA najmniejszą rolę w kształtowaniu wartości dodanej i zatrudnienia w przedsiębiorstwach przetwórstwa żywności odgrywała branża olejarsko-tłuszczowa. W związku z powyższym można stwierdzić, że struktura branżowa polskiego przemysłu spożywczego, rozpatrywana przez pryzmat wartości obrotów, wartości dodanej i zatrudnienia, zasadniczo nie odbiega od występującej w państwach największych producentów i eksporterów żywności na świecie.

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych analiz można stwierdzić, że w latach 2007-2014 tempo rozwoju polskiego przemysłu spożywczego mierzone wzrostem wartości obrotów i wartości dodanej w sektorze przetwórstwa żywności było znacznie szybsze niż

w pozostałych krajach UE i USA. Dynamiczny wzrost wartości obrotów wynikał w dużej mierze ze wzrostu eksportu artykułów rolno-spożywczych i był wyrazem ich konkurencyjności na rynkach krajów UE, będących głównymi rynkami zbytu dla polskich produktów rolno-spożywczych. Należy zauważyć, że obserwowany w badanym okresie wzrost wartości realizowanych obrotów i wartości dodanej, podobnie jak w państwach UE-15 i USA dokonał się przy jednoczesnym ograniczeniu zarówno liczby podmiotów trudniących się produkcją żywności, jak i poziomu zatrudnienia w tych jednostkach i był nadproporcjonalny względem tych zmian. Zachodzące przeobrażenia świadczą o postępującej koncentracji przemysłu spożywczego w krajach UE i USA i sprzyjają poprawie wydajności pracy. Nadal jednak pozostaje ona, odpowiednio o około 60% i 85% niższa w Polsce niż w wyżej rozwiniętych państwach UE-15 i USA. Co jednak istotne, szybsze niż w krajach UE i nieco tylko ustępujące amerykańskiemu tempo wzrostu wydajności pracy w Polsce sprawiło, że w latach 2007-2014 dysproporcja występująca w tym zakresie względem państw UE-15 zmniejszyła się, a względem USA znacząco nie pogłębiła. Juchniewicz i Łukiewska (2012) dowodzą, że notowany wzrost wydajności pracy nastąpił głównie w wyniku zwiększenia poziomu inwestowania i wzrostu technicznego uzbrojenia pracy, natomiast rosnąca efektywność zasobów pracy oznacza zwiększenie potencjału konkurencyjnego polskiego sektora przetwórstwa żywności i prowadzi do poprawy jego pozycji konkurencyjnej. Mimo dokonującego się progresu, w warunkach relatywnie niższej niż w krajach UE-15 i USA wydajności pracy, pozycja konkurencyjna polskiego przemysłu spożywczego w dalszym ciągu bazuje głównie na niższych kosztach użycia czynników produkcji, w tym zwykle kilkakrotnie mniejszej opłacie pracy, oraz niższych marżach przetwórczych, pozwalających uzyskać przewagę typu kosztowo-cenowego (Por. Pawlak, 2013). Wyższą wydajność pracy w amerykańskim sektorze produkcji żywności determinował większy niż w Polsce i pozostałych krajach UE stopień koncentracji produkcji, ilustrowany mniejszą polaryzacją zatrudnienia i wynikającymi z niej korzystniejszymi wynikami produkcyjno-ekonomicznymi jednego podmiotu.

Na uwagę zasługuje fakt, że struktura branżowa polskiego przemysłu spożywczego, rozpatrywana przez pryzmat wartości obrotów, wartości dodanej i zatrudnienia, zasadniczo nie odbiega od występującej w pozostałych państwach UE i USA, a więc największych producentów i eksporterów żywności na świecie. W kontekście trwających negocjacji TTIP i możliwego zniesienia barier we wzajemnym handlu krajów UE i USA, już obserwowany i dalszy dynamiczny rozwój polskiego sektora przetwórstwa żywności, postępujące procesy koncentracji oraz istniejące podobieństwo struktur wytwórczych stwarzają szansę na utrzymanie, a nawet poprawę międzynarodowej pozycji konkurencyjnej polskiego przemysłu spożywczego.

Literatura

- Analiza wybranych zagadnień i tendencji w polskiej produkcji i handlu zagranicznym artykułami rolno-spożywczymi w 2015 roku (2016). Warszawa: FAMMU/FAPA.
- Beba, P., Poczta, W. (2014). Rozwój i rola polskiego przemysłu spożywczego w warunkach akcesji do Unii Europejskiej. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie Polityki Europejskiej, Finanse i Marketing*, 11(60), 7-18.

- Bułkowska, M., Tereszczuk, M., Mroczek, R. (2015). Pozycja polskiego przemysłu spożywczego w Unii Europejskiej. W: I. Szczepaniak, K. Firlej (red.) Przemysł spożywczy – makrootoczenie, inwestycje, ekspansja zagraniczna (s. 97-111). Kraków: Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
- Carraresi, L., Banterle, A. (2015). Agri-food Competitive Performance in EU countries: A Fifteen-Year Retrospective. *International Food and Agribusiness Management Review*, 18(2), 37-62.
- Chechelski, P., Judzińska, A. (2011). Wpływ kryzysu na polski przemysł spożywczy. Komunikaty Raporty Ekspertyzy, 552. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Drożdż, J., Mroczek, R., Tereszczuk, M. (2015). Rozwój przemysłu spożywczego w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej. W: R. Mroczek (red.) Przemiany strukturalne przemysłu spożywczego w Polsce i UE na tle wybranych elementów otoczenia zewnętrznego (s. 89-105). Raport PW 2015-2019, 12. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- EUROSTAT. Annual detailed enterprise statistics – industry and construction. Pobrane 31 maja 2016 z: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
- EUROSTAT. Annual enterprise statistics by size class – industry and construction. Pobrane 31 maja 2016 z: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
- EUROSTAT. Bilateral exchange rates. Pobrane 31 maja 2016 z: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
- EUROSTAT. Foreign controlled EU enterprises – inward FATS. Pobrane 23 kwietnia 2016 z: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>.
- Juchniewicz, M., Łukiewska, K. (2012). Potencjał konkurencyjny przemysłu spożywczego. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 1, 62-75.
- Kraciuk, J. (2008). Koncentracja produkcji w polskim przemyśle spożywczym. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie Problemy Rolnictwa Światowego*, 5(XX), 33-41.
- Mroczek, R. (red.). (2012). Procesy dostosowawcze polskiego przemysłu spożywczego do zmieniającego się otoczenia rynkowego (2). Raport PW 2011-2014, 35. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Mrówczyńska-Kamińska, A. (2012). Wydajność pracy w gospodarce żywnościowej w Polsce i Niemczech. *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 99(2), 68-76.
- Ollinger, M., Nguyen, S.V., Blayney, D., Chambers, B., Nelson, K. (2005). Structural Change in the Meat, Poultry, Dairy, and Grain Processing Industries. Economic Research Report, 3, USDA. Pobrane 31 maja 2016 z: <http://www.ers.usda.gov/media/850597/err3.pdf>.
- Pawlak, K. (2013). Międzynarodowa zdolność konkurencyjna sektora rolno-spożywczego krajów Unii Europejskiej. *Rozprawy Naukowe*, 448. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.
- Pawlak, K. (2014). Zmiany w polskim handlu zagranicznym produktami rolno-spożywczymi po akcesji do Unii Europejskiej. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie Problemy Rolnictwa Światowego*, tom 14(XXIX) zeszyt 2, 170-184.
- Poczta, W. (2003). Rolnictwo polskie w przededniu integracji z Unią Europejską. Poznań: Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu.
- Poczta, W., Beba, P. (2014). Rola przemysłu spożywczego w gospodarkach krajów UE. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie Problemy Rolnictwa Światowego*, tom 14(XXIX) zeszyt 3, 158-167.
- Seremak-Bulge, J., Łopaciuk, W. (2011). Ogólna ocena polskiego handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi w latach 1995-2009. W: J. Seremak-Bulge (red.) Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi w latach 1995-2009 (s. 12-40). Studia i monografie, 152, Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Urban, R. (2010). Przemysł spożywczy w procesie integrowania z Unią Europejską. W: R. Urban, I. Szczepaniak, R. Mroczek (aut.) Polski sektor żywnościowy w pierwszych latach członkostwa (Synteza) (s. 29-43). Raport PW 2005-2009, 177. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- US Census Bureau. Annual Survey of Manufactures. Pobrane 31 maja 2016 z: <http://www.census.gov/programs-surveys/asm/data/tables.html>.
- Vaněk, D., Mezera, J., Mejstříková, L. (2007). Przemysł spożywczy w Republice Czeskiej. W: J. Drożdż, R. Mroczek, I. Szczepaniak (red.) Zmiany w sektorze żywnościowym po rozszerzeniu UE (s. 67-93). Raport PW 2005-2009, 57. Warszawa: IERiGŻ-PIB.